

Søren Kierkegaard.

Luthersk Missionsforenings opståen.

Midt i forrige århundrede gik en bølge af vækkelser hen over Danmark.

Det nye ved disse vækkelser var, at der for første gang siden reformationen var tale om en folkelig vækkelse. Hermed menes ikke en vækkelse til folkelighed, men en vækkelse til levende kristendom opstået i selve folket og ledet af lægmænd uden nævneværdig støtte fra præsterne, men tværtimod ofte mødt med modstand og forfølgelse fra både gejstlige og verdslige myndigheder.

Naturligvis havde vækkelsen rødder både i pietismen og herrnhutismen (Brødremenigheden), og selvom man ikke kan sige, at den havde rødder i tidens frihedsbevægelser, så kunne det dog ikke undgås, at de fik indflydelse på vækkelsens videre forløb.

Det samme gælder to så vidt forskellige personligheder Grundtvig og Kierkegaard, der begge gennem deres forkyndelse kom til at præge vækkelserne.

Kierkegaard døde dog for tidligt til at opleve selve vækkelsen, og Grundtvig havde hverken forståelse for vækkelsens betydning eller sympati for vækkelsesfolket, og han kunne direkte ikke lide lægmandsarbejdet, hvilket vel var en naturlig følge af hans sakramentsyn.

Det blev derfor hans disciple, og her vel først og fremmest I. Chr. Lindberg og brødrene Fenger, der knyttede forbindelsen til de vakte kredse.

Vækkelsen var til at begynde med delt efter geografiske linjer. Man talte om en fynsk, en sjællandsk og en jysk vækkelse, men senere organiseredes den i en grundtvigsk og en kierkegaardsk (indremissionsk) linje.

Da Indre Mission havde overtaget såvel Grundtvigs sakramentalisme som Kierkegaards omvendelsesforkyndelse, var det ikke i første række sakramentsyn og kirkepolitik, der skilte de to retninger, men derimod synet på muligheden for omvendelse efter døden.

Dette røre nåede ikke Bornholm. Ganske vist besøgte indremissionær Jens Larsen Bornholm i oktober 1854 og i juli 1855 og holdt en række velbesøgte møder, men hans besøg fik så vidt vides ikke varig betydning.

P. C. Trandberg

P. C. Trandberg.

Da den bornholmske vækkelse opstod i 1860, gik den sine egne veje. Medens vækkelserne i det øvrige land begyndte ved lægmænds forkyndelse, og ledelsen først efterhånden blev overtaget af præster, begyndte den bornholmske vækkelse ved den unge bornholmske præst Peter Christian Trandbergs forkyndelse, men førtes videre som en udpræget lægmændsbevægelse.

Peter Christian Trandberg fødtes den 18. august 1832 på Bruunsgård i Nylars sogn. Han var en livlig og velbegavet dreng, og da skoleforholdene i Nylars var meget mådelige, satte hans far ham i Rønne Borgerskole, da han var 12 år. Her klarede han sig så godt, at hans lærere anbefalede, at han overflyttedes til latinskolen, noget der dengang var ret usædvanligt for en bondesøn.

Trandbergs livlige natur gjorde det let for ham at finde kammerater, men han var næppe kritisk nok i valget af omgangsfæller. Han var alle dage en meget dårlig menneskekender. Han var i sin latinskoletid en ret flittig kirkegænger og ønskede alvorligt at bekæmpe de dårlige tilbøjeligheder, han følte boede i ham, men han fortæller i sin dagbog, at når han syntes, det var lykkedes for ham, blev han opstemt og hovmodig og lå så igen under for sine fristelser.

I sine mørke øjeblikke syntes han, at han umuligt kunne blive præst, og han tænkte alvorligt på at opgive sine studier, men fandt så ud af, at det ville betyde, at alle de penge, hans fader havde ofret på ham, ville være spildt.

Han siger nu, at han mere alvorligt begyndte at læse i sit Ny Testamente og i salmebogen og at søge Gud, og sådan blev han en tid »herre over sine lyster til Guds ære«.

I 1851 fik han sin studentereksamen med første karakter. Han var nu en smuk ung mand med et fint ansigt, kraftigt hår og klare blå øjne, og bevidstheden om disse fortrin gav ham en vis selvsikkerhed i forholdet til både lærere og kammerater.

Trandberg rejste nu til København for at studere teologi. Han har ikke selv nævnt, at nogen professor fik særlig betydning for ham. Derimod var han en flittig kirkegænger. Han hørte nogle gange Grundtvig i Vartov, men ellers søgte han især Holmens kirke, hvor Balthazar Munter var sognepræst, og Garnisons kirke, hvor han hørte den kendte Nikolaj Blædel. Blædels forkyndelse var påvirket både af Martensen, Grundtvig og Kierkegaard, men det blev Kierkegaard, der fik størst betydning for den unge Trandberg.

Det er vel tvivlsomt, at Trandberg har læst hele Kierkegaards produktion, men han har læst »Indøvelse i kristendom« og »Øjeblikket«, og disse skrifter gjorde så stærkt indtryk på ham, at de kom til at præge både hans forkyndelse og hans stilling til kirken. Det vides, at Trandberg besøgte Kierkegaard, og at han var med til hans begravelse i 1855.

Den 18. januar 1858 døde Trandbergs moder, uden at hun, efter Trandbergs mening, var blevet virkelig omvendt. Dette rystede ham så meget, at han *»nu forlod alle ting og fulgte Ham«*.

Alt dette skete samtidig med, at Trandberg gik op til teologisk embedseksamen, som han - formodentlig af den grund - til sin store skuffelse kun bestod med 2. karakter af 1. grad.

Allerede i februar samme år tiltrådte han en stilling som personelkapellan og huslærer hos pastor Brix i Foulum i Tjele-Vinge pastorat, og to dage efter sin ankomst aflagde han besøg hos enkekammerherreinde Lüttichau på Tjele, hvor man fik et godt indtryk af ham. Det var dog ikke blot herregården, der fik hans besøg. Der var næppe et hus i pastoratet, som han ikke besøgte, og overalt virkede han vennsæl, åben og ærlig, munter og glad, så alle syntes om ham.

I april blev han ordineret i Viborg domkirke, og efter ordinationen prædikede han karakteristisk nok over emnet *»Lejesvenden og den gode hyrde«*.

Selv om det var bodstenerne, der prægede Trandbergs forkyndelse, virkede hans prædiken på grund af hans kærlige og stærkt følelsesbetonede væsen i almindelighed sådan, at den gik folk til hjerte, og det fortælles, at adskillige sad og græd i kirken, endnu inden gudstjenesten var begyndt.

Hans elev og senere ven, Harald Brix, skriver om ham:

»Trandberg mindes fra den tid som den unge glødende prædikant. Om stor vækkelse var der vel ikke tale, men Trandbergs virksomhed fremkaldte dog adskilligt røre på Tjele-Viborgegnen. Adskillige fik dog vistnok ved ham stødet til den evige bevægelse.

Først og sidst mindes Trandberg ved sin ejendommelige, mærkelige personlighed - på den ene side til tider så alvorlig, tilbagetrukket, dyb og stille, og på den anden side igen fuld af skæmt og humor og hjertelig venlighed. Derfor erobrede han sig også en fast plads i manges hjerter.«

Blandt de hjerter, hvor Trandberg erobrede sig en fast plads, var først og fremmest den 22-årige datter til Tjele, Gottholdine Lüttichau. Den 22. juni friede han og fik hendes ja, men af hensyn til enkekammerherreinden måtte forlovelsen foreløbig holdes hemmelig.

Det varede naturligvis ikke længe, før kammerherreinden opdagede sagens sammenhæng, og nu fulgte nogle ubehagelige scener, men efterhånden klaredes det for den stolte frue, at de unge ikke havde i sinde at slippe hinanden, og da hun egentlig ikke havde andet at indvende mod

Trandberg, end at hun havde ønsket sin datter et mere standmæssigt parti, gav hun endelig i 1860 sit samtykke til forlovelsen, mod at de unge gik ind på en toårig adskillelse som en betryggelse for, at det fra begges side var mere end en flygtig forelskelse.

Gottholdine rejste til Kaiserswert i Tyskland for at uddanne sig til diakonisse, og Trandberg rejste kort efter til Bornholm for at optage en gerning som rejsepræst på sin fødeø.

Herom fortæller han selv: *»På mine alvorlige vandringer ude i Jyllands ensomme heder - i de tavse, stille, søvnløse nætter - talte Gud til mig på en forborgens måde indvortes i min ånd. Jeg forstod ikke straks hans røst til fulde, og da jeg begyndte at fatte den, så forsøgte jeg først, om muligt, at unddrage mig min himmelske faders vilje, men til sidst blev hans faderrøst mig for*

mægtig: »Rejs hen! se, jeg sender dig tilbage til din fødeø for at gøre en gerning der i mit navn.«

Han ville dog ikke rejse uden et ydre kald, dvs. en opfordring fra mennesker til at komme til Bornholm. Det kom også gennem en af hans venner, lærer Dam i Aaker.

Han sagde nu sin stilling op hos pastor Brix - forholdet mellem dem var heller ikke længere det allerbedste - og holdt en afskedsprædiken for sin menighed, som viser en besynderlig blanding af hovmod og ydmyghed, to følelser, som livet igennem skulle bo i hans sind.

Trandberg lagde aldrig skjul på, at han havde ofret bogstavelig talt alt for Guds riges skyld: gode kår, familielivets lykke, alle sine kræfter og al sin hjertevarme, og at Gud havde udrettet store ting ved ham, og herfor krævede han som noget selvfølgeligt sine menigheders tak og beundring, men samtidig anklagede han sig selv for manglende nidkærhed og kærlighed.

Fri prædikant.

Det var Trandbergs hensigt at *»benytte den religionsfrihed og forsamlingsfrihed, som grundloven giver, til en tid lang som omrejsende ordets prædiker at arbejde på sin fødeø.«*

Den 15. juli talte han ved den ordinære gudstjeneste i Aa kirke, hvor han *»ved sit milde, lyse ansigt, sin klangfulde røst og sine tåreduggede øjne gjorde et dybt indtryk på sine tilhørere. Han talte om den frelsende retfærdighed.«*

Efter alt at dømmen har Trandberg været i besiddelse af stor personlig charme, og dette i forbindelse med hans letbevægelige og meget følsomme sind - under hans i regelen 2-3 timer lange prædikener strømmede sveden ham ofte ned over ansigtet, og *»næsten altid græd han over menneskers vantro og hårde sind«* - gjorde, at folk sjældent blev vrede over hans hårde ord, men åbnede deres hjerter for hans forkyndelse.

I 3 måneder var Trandberg vikar for pastor Mossin i Aaker, der var landstingsmand, og i denne tid revsede han strengt aakerboernes verdslighed og laster. Mange sluttede sig til ham, men der var naturligvis også en del, der blev vrede og dels prøvede at gøre ham latterlig dels truede ham med prygl. Blandt hans modstandere var de fleste af øens præster, som han i sine prædikener betegnede som *»lejesvende«*.

Da Trandberg i marts 1861 forlod Aaker for at overtage et sygevikariat for pastor Bohr i Olsker-Allinge, regnede han de vaktens antal til flere hundreder. I Olsker-Allinge gik det som i Aaker. Der udbrød vækkelse, og da mange af hans venner fra Aaker gik den lange vej til Olsker og Allinge for at høre ham, var kirkerne altid fyldt.

Dette vikariat varede også 3 måneder, og Trandberg begyndte nu at holde friluftsmøder rundt om på øen. Skt. Hansdag 1861 holdt han sit første friluftsmøde i Almindingen og indledede dermed en tradition, som har holdt sig i over hundrede år.

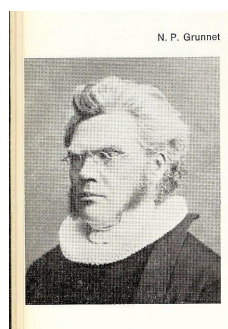
Den 18. juli skrev Trandberg et brev om sin virksomhed til Indre Missions formand, pastor Rønne. Han siger i dette brev, at det er hans ønske at bevare sin virksomhed på folkekirkens grund, selvom han ikke tør anbefale sine venner at lytte til den forkyndelse, der lyder i Bornholms kirker. Brevet giver indtryk af, at der er en vis kontakt mellem Trandberg og Indre Mission.

Da de to år, som kammerherreinden havde forlangt som prøvetid for de forlovede, var gået, rejste han ned for at besøge sin elskede og benyttede samtidig lejligheden til at besøge den kendte præst, Ludvig Harms i Herrmannsburg.

Harms havde skabt et rigt menighedsliv og havde indført knælende fællesbøn og broderkys, og han benyttede lægprædikanter som medhjælpere. Dette indførte Trandberg senere på Bornholm.

Efter endnu et vikariat i Allinge tog Trandberg ophold i Aaker, og da der samledes så store skarer om hans forkyndelse, at man ikke kunne få plads i skolestuer eller private hjem, ansøgte han om tilladelse til at benytte kirkerne, når sognepræsten ikke selv benyttede den. Men da han samtidig fortsatte sine hårde angreb på øens præster, henstillede de til ministeriet ikke at give ham denne tilladelse.

Biskop Martensen fandt det nødvendigt selv at rejse over for at se på forholdene, men til trods for, at biskoppen fik en vis personlig sympati for Trandberg - dels på grund af hans charmerende væsen og dels ved at se den hengivenhed, hans tilhængere omfattede ham med - var de to dog alt for forskellige til, at en virkelig forståelse var mulig, og Trandberg fik ikke lov at benytte kirkerne.

N.P. Grunnet.

Trandberg satte sig nu i forbindelse med lederen af Den evangelisk lutherske Frikirke i København, pastor N. P. Grunnet. Grunnet var udgået fra »de stærke jyder« og havde været lærer ved deres privatskole i Hedensted i 4½ år og »udmærket sig ved flid og dygtighed«.

Han flyttede derefter til Egtved, og her mødte han Brødremenigheden. Gennem forbindelsen med dem vækkedes hans kærlighed til missionen, og da han følte kald til selv at rejse ud som hedningemissionær, satte han sig i forbindelse med Dansk Missionselskab og bad dem hjælpe ham til en uddannelse på missionsskolen i Basel. Det ville man imidlertid ikke, men det lykkedes alligevel Grunnet at komme derned som elev i 1851 - han var allerede blevet indskrevet som elev i 1848, men krigen kom i vejen.

Skolen i Basel var »overkonfessionel«, og Grunnet var den eneste lutherske elev, men han var - som barn af »de stærke jyder« - til gengæld også strengt luthersk og kunne i længden ikke finde sig i forholdene dernede. Han blev derfor i 1854 løst fra skolen. Gennem sin ansøgning til D.M.S. var Grunnet kommet i forbindelse med selskabets senere formand, sognepræst dr. theol. H. C. Rørdam, der blev hans ven.

Rørdam anbefalede selskabet at give Grunnet et prøveår i Danmark. Prøveåret forpligtede dog ingen af parterne. I prøveåret skulle to teologiske kandidater, L. Helveg og C. M. Kragballe, læse med Grunnet, og han skulle desuden deltage i pastoralseminariets øvelser.

Desværre var Grunnets to lærere grundtvigianere, og samarbejdet med dem gik ikke. Grunnet havde fået bestyrelsens tilladelse til at rejse rundt i landet og holde missionsforedrag. Han dannede nu hedninge-missionskredse, som han samlede i Luthersk Missionsmenighed, og nogle af de præster, i hvis sogne han prædikede, fik den opfattelse, at han ikke agtede at rejse ud som hedningemissionær, men at han i stedet ville danne en frimenighed herhjemme, hvor der efter hans mening fandtes »hedninger« nok.

I København boede Grunnet hos Søren Kierkegaards ven, pastor J. N. Lange, og her stiftede han bekendtskab med Kierkegaards skrifter, hvoraf særlig angrebene på statskirken gjorde et dybt indtryk på ham.

Da prøveåret var forbi, stemte 4 af D.M.S.' bestyrelse – heriblandt Rørdam - for at udsende Grunnet, medens 4 stemte imod. Under disse forhold kunne der naturligvis ikke blive tale om udsendelse. Grunnet var nu en fri mand. Han rejste til Hamburg og lod sig i den engelske frimenighed der ordinere til præst.

Efter hjemkomsten stiftede han sammen med 20 familier »*Den evangelisk-lutherske Frikirke i Danmark*«.

Det er fra Grunnets modstanderes side - dem havde han mange af - blevet hævdet, at frikirkedannelsen var en hævnakt, fordi D.M.S. ikke ville sende ham ud som hedningemissionær.

Det er sikkert en uretfærdig beskyldning. Det er uden tvivl den stærke påvirkning fra Kierkegaard i forbindelse med oprigtig sorg over forholdene i den danske folkekirke og et alvorligt ønske om at drive »hedningemission« hjemme i Danmark, der har været drivkraften.

At han så som følge af de stærke angreb fra statskirkepræsternes side selv indlod sig på at skrive stærke ord mod kirken, er en anden sag. Grunnets frimenighed adskilte sig ikke i læren fra den danske folkekirke og i øvrigt heller ikke i gudstjenesteform eller embedsdragt, men i modsætning til folkekirken praktiserede man kirketugt, læretugt, menighedsstyre og præstevalg.

Grunnet på Bornholm.

Grunnet var en fremragende forkynder og organisator. Og det varede ikke længe, før han havde 10 menigheder spredt ud over landet og titel af superintendent (den gamle lutherske betegnelse for biskop).

Grunnet kom nu til Bornholm og holdt en række møder, der fik stor tilslutning, og mange begyndte at holde hans blad »*En Røst i Ørkenen*«.

Fra nytår 1863 begyndte Trandberg en prædikantskole på Lesleregård i Østermarie, hvor han nu boede. Skolen havde 9 elever, hvoraf de betydeligste var smed Chr. Møller fra Nexø, avlsbruger Peder Kofod fra Nylars og H. Chr. Kofoed, der dog brød med Trandberg, da han trådte ud af folkekirken.

Prædikanteleverne blev undervist i bibelforklaring, etik og kirkehistorie, samt i prædikenøvelse, der bestod i, at de på skift skulle gengive den prædiken, Trandberg havde holdt om søndagen. I øvrigt blev de sendt ud at prædike på egen hånd.

I maj måned kom Grunnet igen til Bornholm og agiterede åbent for udtrædelse af folkekirken. Trandberg fik også en henvendelse fra 3-400 venner, hovedsagelig fra Olsker-Allinge, om sammen med dem »*at træde ud af folkekirken og under Åndens vejledning danne en evangelisk luthersk frikirke.*«

Baggrunden for dette ønske var hovedsagelig de chikanerier, som Trandbergs venner var udsat for af deres sognepræst, når de søgte ham for kirkelige handlinger.

Selvom bornholmerne måske ikke kan siges helt fri for stridbarhed og selvstændighedstrang, må hovedparten af skylden for frikirkedannelsen ikke tilskrives hverken dem, Grunnet eller Trandberg, men kirken, dvs. ministerium, biskop, provst og præster. Havde man mødt Trandberg og de vakte med blot en lille smule forståelse, ville bruddet ikke være kommet.

Nu kom det, endda på en meget dramatisk måde. Trandberg indrykkede en annonce i Bornholms Avis, hvori han indbød til et møde i Almindingen Skt. Hansdag 1863 og meddelte, at han ved denne lejlighed »*agtede at frasige sig lod og del med statskirken for bestandig*«.

Trandbergs frikirke.

Hen ved 4000 mennesker efterkom Trandbergs indbydelse. Mødet begyndte kl. 15 og varede i 5 stive klokketimer. Der var mødt mange præster op, men ud over Trandberg selv talte kun en af dem, Indre Missions rejsepræst, pastor Mau, og hans ord fik ingen betydning.

Trandberg gav nu en kort skildring af sin fortid og sagde, at hvad han nu foretog sig var nøje overvejet under vejledning af Luthers skrifter og Helligånden. Han gav derpå en skildring af forholdene i statskirken og opfordrede »*Guds folk*« til at forlade »*den store skøge*«.

Efter Almindinge-mødet rejste Trandberg til København, hvor han meldte sig ind i Grunnets frikirke. Dette skete den 11. juli 1863.

Efter sin hjemkomst tog han så fat på at organisere sin frikirke efter de samme retningslinjer, som Grunnet havde lagt til grund for sin menighed, men »*tro mod sit løfte til biskop Martensen fastholdt Trandberg den rene evangeliske lære*«, siger forfatteren af en biografi af Trandberg, pastor emer. Langhoff, Rønne.

I betragtning af, at Grunnets menighed var i nøje overensstemmelse med den danske folkekirkes lære, turde denne tilføjelse være temmelig overflødig. I det hele taget kan der ikke være tvivl om, at både pastor Langhoff og den tidligere Trandberg-biograf, Bornholms kirkehistoriker, Karl M. Kofod, i deres iver efter at forsvare og undskylde Trandberg, gør Grunnet uret ved udelukkende at tillægge ham dårlige motiver, både når det gælder hans frikirkedannelse og hans forhold til Trandberg og frimenigheden på Bornholm.

Det skulle synes indlysende, at idet Trandberg indmelder sig i Grunnets frikirke, bliver Grunnet rent juridisk hans superintendent eller biskop og Trandbergs frimenighed en del af Grunnets frikirke.

At Trandberg, der var en meget dårlig organisator og leder, fordi han altid lod sine følelser bestemme sine handlinger, ikke synes at have gjort sig dette klart, er en anden sag. Det kunne se ud til, at han noget uklart har tænkt sig, at han - i kraft af sin bedre teologiske uddannelse og sin lutherske ordination og tillige i kraft af sin stilling som forstander for den største menighed - burde være frikirkens øverste leder.

Som tidligere nævnt var der i Trandbergs karakter en ejendommelig blanding af hovmod og ydmyghed. Mange år senere skrev hans svigermoder - som i øvrigt hele livet igennem loyalt støttede sin svigersøn både moralsk og økonomisk - til sin datter, at »*hovmod og forfængelighed er bevæggrunden i alle Trandbergs store skridt*.«

Selvom det naturligvis er en overdrivelse, er der dog en betydelig kerne af sandhed i disse ord, og de mange vanskeligheder, der mødte Trandberg både herhjemme i Danmark og senere i Amerika, skyldtes ikke så meget de store fejl, han tillægger sine modstandere, som de skyldes hans egne karakterbrist.

Spørgsmålet om rangforordningen inden for frikirken er sandsynligvis aldrig blevet drøftet mellem Grunnet og Trandberg, men den senere udvikling viser, at Grunnet har følt sig som den bornholmske menigheds biskop, men også at Trandberg aldeles ikke ville godkende dette.

Allerede inden årets udgang havde menigheden 933 medlemmer fordelt på fire afdelinger med hver sin menighedsleder. Møller ledede afdelingen på Nordbornholm med bopæl i Allinge. Menigheden voksede jævnt og nåede allerede næste år op på ca. 1500 medlemmer, men nu begyndte også vanskelighederne at vise sig.

Rosander-sagen.

Ved et menighedsmøde i Rønne den 15. marts 1864 dukkede en svensk student ved navn Rosander op. Han præsenterede sig som frikirkelig pastor og tilbød »*med indsmigrende og høflige ord sin tjeneste*«.

Både Trandberg og hans hustru følte sig meget tiltalt af Rosanders stilige, svenske høflighed, og da Trandberg længe havde bedt Gud sende ham en akademisk medhjælper, mente han i sin troskyldighed, at Rosander var Guds svar på hans bønner og gav ham - til trods for de øvrige ledeseres noget reserverede indstilling - lov at prædike i menighedens bedesale.

Imidlertid kendte Grunnet Rosander og vidste, at han efter et noget udsvævende ungdomsliv hjemme i Sverige var rejst til København, hvor det var lykkedes ham at blive antaget som prædikant i metodistmenigheden, men da det blev opdaget, at han stod i forhold til en ung pige inden for menigheden, blev han afskediget.

Han forsøgte nu sin lykke hos Grunnet, men han gennemskuede ham og ville ikke optage ham som medlem endsige give ham lov at prædike.

Da Grunnet nu hørte, at Rosander prædikede på Bornholm, skrev han straks til Trandberg og advarede ham mod Rosander. Men Trandberg ville ikke lade sig advare. Grunnet rejste så derover og forelagde Trandberg bevisligheder i form af en skrivelse fra metodistsamfundets præst og bevidnet af deres kirkeværge.

Da Trandberg alligevel ikke ville høre, satte Grunnet menighedens ældste ind i sagen, og herover blev Trandberg så vred, at han afbrød forbindelsen med Grunnet og forbød ham at tale i menighedssalene.

Noget tyder dog på, at Trandberg efterhånden til en vis grad gennemskuede Rosander, og han blev aldrig fast ansat, men Rosander forstod ved sin indsmigrende høflighed trods alt at indynde sig så meget hos ægteparret Trandberg, at Trandberg »*af kristelig medfølelse lod ham have ophold i sit hus*«.

Det vakte både sorg og vrede hos Trandbergs venner, at han til trods for alle beviser på Rosanders uværdighed alligevel blev ved at holde hånden over ham og til og med lod ham prædike i menigheden, medens Trandberg selv i sommeren 1864 var på ferie i Jylland.

Trandbergs forkyndelse var en udpræget bods- og vækkelsesforkyndelse. Det gjaldt om at kæmpe alvorligt for at gå ind i Guds rige, og hans medhjælpere, der jo selv var blevet vakt gennem Trandbergs forkyndelse, forkyndte stort set det samme budskab.

De tilhørere, der ligesom Trandberg selv var meget følelsesbetonede og havde let ved at græde over deres synder, fandt udløsning heri, medens de, der ikke havde så let for at græde over sig selv eller følte, at deres stræben efter retfærdighed ikke slog til, levede uden virkelig fred i hjertet. Blandt de sidste var Chr. Møller. Han havde ikke Trandbergs lyse, lette sind - og slet ikke hans charme.

Han var højt begavet og meget energisk, men kantet af væsen og noget af en melankoliker med melankolikerens hang til grublen.

Møllers langfredags-oplevelse.

Hvornår det gik op for Møller, at han, som prædikede for andre, ikke selv ejede livet i Gud, ved vi ikke, men medens han langfredag 1864 læste Rom. 5:6: »*Medens vi endnu var afmægtige, led Kristus, da tiden var inde, døden for os, som endnu var ugudelige*«, blev det pludselig strålende klart for ham, at den frelse, han så ivrigt havde søgt, allerede var tilvejebragt uden for ham, da Kristus døde for ugudelige.

Han så nu, at det, Kristus havde gjort, da han tog dommen på sig og døde for os og derigennem betalte verdens skyld, det og det alene var nok til frihed og frelse, og alt hans eget var ganske uden værdi. Alt det, Gud nu var tilfreds med, var i Kristus og intet i os. Han så også, at der ikke var noget, han selv skulle gøre, men at han havde lov at hvile i, at det, Kristus havde vundet, var vor ejendom, og at Gud retfærdiggør ugudelige. Hans syn flyttedes nu fra ham selv til Kristus, og der hvilede hans tro.

Dette så han så klart, at han turde sige, at i Kristus alene var han et nyt menneske.

Møller kunne naturligvis ikke holde denne store opdagelse for sig selv. Han fortalte straks Trandberg om den, og det ser ud til, at Trandberg glædede sig sammen med Møller. De nye toner kom naturligvis ind i Møllers forkyndelse, og da mange havde det på samme måde, som han før havde haft det, greb de med begærlighed den nye forkyndelse.

Forholdet til Trandberg synes endnu at være godt. I hvert fald udsender Møller med Trandbergs billigelse et lille skrift, »*Til Guds Børn*«. Skriftet er et svar på et angreb fra Vilhelm Birkedal i Ryslunge. Og i august udsender Trandberg en række artikler, som Møller og P. Kofod havde skrevet i Grunnetts blad, »*En Røst i Ørkenen*«, som særtryk og med et anbefalende forord. Skriftet hedder »*Opvækkelse og Frimenighed*«.

Som før nævnt rejste Trandberg den 31. august på ferie, medens Rosander til mange frikirkefolks store bekymring fortsatte sin mødevirksom. Møller rejste nu den 13. september til København for at rådføre sig med Grunnet om Rosandersagen. Grunnet skrev så i septembernummeret af sit blad en advarsel til menigheden på Bornholm, hvad Trandberg tog op som en utidig indblanding i Trandbergs affærer.

Det er altid vanskeligt at granske menneskers inderste motiver, blandt andet fordi de meget sjældent er enkle.

Det er sandsynligt, at Grunnet både har været ærligt bekymret over Rosanders virke, men heller ikke usandsynligt, at han samtidig har ønsket at vinde større indflydelse i den bornholmske menighed, som han jo dog med en vis ret betragtede som en del af sin frikirke.

Møllers modstandere har bebrejdet ham, at han uden sin forstanders tilladelse rejste over til Grunnet. Denne anklage er grundløs. Der var ikke andet for Møller at gøre.

Men mere hold er der i bebrejdelsen for, at han lod sig ordinere af Grunnet, og det lyder sandsynligt, at Grunnet har tænkt sig Møller som Trandbergs afløser på Bornholm.

Noget tyder også på, at Møller selv er blevet klar over, at ordinationen var et misgreb, for han har, så vidt det kan oplyses, aldrig gjort brug af den.

C.O. Rosenius

Mødet med Rosenius' skrifter.

Blev Møllers forbindelse med Grunnet og hans ordination uden betydning for fremtiden, så kom en anden oplevelse under Københavnsopholdet til gæld til at spille en afgørende rolle ikke blot for Møllers eget liv, men for hele den nye bevægelses fremtid.

Hos Grunnet mødte Møller den norskfødte skomager – senere missionær - H. Andersen. Andersen var gennem Oscar Ahnfelts besøg i Helsingør blevet kendt med den svenske vækkelsesprædikant C. O. Rosenius' forkyndelse og holdt månedsbladet »*Pietisten*«, som Rosenius havde udgivet siden 1841.

Andersen samlede en lille kreds i sit hjem, hvor de bl. a. læste op af »*Pietisten*«. Ved læsning af dette blad, der mødte Møller som noget i retning af en åbenbaring, klaredes hans syn på evangeliet om den frie nåde yderligere, og i Andersens kreds fik Møller venner, der forstod ham og delte hans syn.

Møller havde vel ventet, at Trandberg skulle dele hans glæde over Rosenius' forkyndelse, men det gjorde han ikke. Trandberg kunne nok se, at hans egen forkyndelse manglede noget af det frigørende evangelium, men dels syntes han, at Rosenius - og dermed også Møller - for ensidigt forkyndte den frie nåde og helt glemte boden, og dels sårede det Trandbergs forfængelighed, at hans tidligere elev nu havde fundet en ny læremester.

Med alle sine tiltalende egenskaber var Trandberg som tidligere nævnt desværre også hovmodig og forfængelig, og heri bestyrkedes han ulykkeligvis af sin hustru, som beundrede sin mand grænseløst.

Karl M. Kofod har uden tvivl ret i, at det ikke var Møllers gennembrud til evangelisk klarhed, der var den egentlige årsag til bruddet mellem Trandberg og Møller.

Trandberg ikke alene billigede, men opfordrede selv Møller til at begynde udgivelsen af det nye blad »*Budskab fra Naadens Rige*«, og de har sikkert også været enige om bladets navn. Et budskab fra nådens rige var jo også, hvad Trandberg ønskede at bringe.

Men Trandbergs egentlige motiv var nok, at han ønskede et blad, der kunne afløse »*En Røst i Ørkenen*«, fordi Grunnet gennem dette blad kunne øve for stor en indflydelse på den bornholmske menighed.

Grunnet havde i øvrigt i en periode, hvor han selv var på prædikerejser, ladet Møller redigere »Røsten«, og det syntes Trandberg ikke om. Han ønskede ikke, at de to skulle have mere at gøre med hinanden end strengt nødvendigt.

Møllers egen »hensigt og mening med dette blad« gør han rede for i det første nummer. Han vil gerne »aflægge et ringe vidnesbyrd om Ham, som er vejen, sandheden og livet, knytte et bånd mellem Guds børn - og hermed tænker han ikke blot på menighedsmedlemmerne, men på alle sande Guds Børn.«

Og endelig mener han, at »menighedens ledere gennem et sådant blad kan få lejlighed til at behandle alle spørgsmål, der måtte opstå i menigheden, foruden at man gerne vil bringe oplysninger om kristne i alle lande og til alle tider. Bladet vil bringe såvel originale som oversatte artikler og i øvrigt uddrag fra andre kristelige blade i Danmark.« Det vil gerne sætte problemer under debat, men ikke inklude sig på strid.

Bruddet med Trandberg.

Som medarbejdere ville dels pastor Trandberg, dels P. Kofod medvirke. Det ser dog ud til, at Trandberg aldrig nåede at skrive andet end en varm anbefaling af bladet i Bornholms Avis.

Den egentlige årsag til bruddet mellem Møller og Trandberg var uden tvivl Rosander. Så vidt jeg kan skønne, har Møller henstillet til Trandberg helt at bryde med Rosander. Det ville Trandberg dog ikke, selvom han heller ikke kunne billige Rosanders forkyndelse.

Men hverken Trandberg eller hans frue kunne stå for Rosanders charme, og desuden kunne Trandberg ikke få sig selv til at indrømme, at han havde taget fejl, og at Møller havde haft ret i sin bedømmelse af Rosander.

Fru Trandberg, der fejlagtigt troede, at Møller stod bag nogle sladderagtige rygter om hende og Rosander, gjorde, hvad hun kunne for at ophidse sin mand til »at hævde sin ære og værdighed over for Møller«. Dette forværrede naturligvis yderligere forholdet mellem de to.

Lige efter nytår 1866 udsendte Trandberg et »hyrdebrev«, som han forlangte oplæst i alle menighederne.

Det hedder blandt andet i »hyrdebrevet«, at »nådens evangelium herefter må lyde... ikke alene som en evangelisk kundskab, forkyndt i lovens barske, hårde, stormende, ubesindige, opblæste ånd, hvorved på den ene side mangen frygtsom nådesøgende sjæl bortskræmmes og forvirres, på den anden side mangen tom, forfængelig sjæl bestyrkes i selvklogskab og fordømmelsessyge ... men i kraft og begejstring, at sjælene måtte oplives i varme og evangeliets mildhed og sagsmodigheds ånd, at sjælene må smeltes ... «

Møller følte med god grund, at de citerede ord var rettet mod ham og frygtede med rette, at de kun ville tjene til at forvirre menigheden og nægtede derfor at oplæse hyrdebrevet. Trandbergs reaktion herpå var voldsom og præget af stærk personlig bitterhed og dybt såret forfængelighed.

Møller blev nu »for denne ulydighed og foragt mod sin foresatte straffet i henhold til apostelens ord (Tess. 3:14-15)«, og Trandberg skriver til Møller, at det ikke alene er forskellig klarhed i evangeliets opfattelse, men endnu mere »din store selvrådighed, fremfusenhed, hovmod og fordømmelsessyge, ukærlighed og ondskab«, der sætter skel mellem dem.

Møller fik - stadig med henvisning til apostelens ord - forbud mod foreløbig at henvende sig til sin forstander, det være sig skriftligt eller mundtligt.

Møllers svar bliver derfor to artikler i januar- og februarnumrene af Budskabet: Hvad skal vi prædike, og hvad skal vi høre?

Det er i disse artikler, at Møller siger om sig selv, at *»i omtrent to år har jeg i ynkelig blindhed prædikeret noget forfærdeligt tøj for de arme sjæle.«*

Trandberg føler det ikke uden grund som et indirekte angreb på sin egen forkyndelse, der vel ikke har adskilt sig meget fra Møllers, og han havde *»en frygtelig tid.«*

Venner af dem begge forsøgte at mægle, og Møller var for så vidt også villig til at lade sig ydmyge, men fru Trandberg optrådte så provokerende over for Møller, at en udsoning blev umulig.

Både Trandberg og hans kone følte sig syge og overanstrengte og besluttede at rejse på ferie. På vejen til Jylland besøgte de Vilhelm Birkedal i Ryslinge, der påvirkede Trandberg stærkt i grundtvigsk retning.

Ferien tilbragte ægteparret i øvrigt i Ems i Tyskland.

Møller skrev til Trandberg og bad ham om tilladelse til at oversætte Rosenius' skrifter til dansk. Trandberg læste dem og fandt meget godt i dem, men mente alligevel ikke, det kunne gå an at oversætte dem, for efter hans mening kunne den jævne almue tage skade af at læse dem.

Medens Trandberg var borte, rejste Møller sammen med en anden af lægprædikanterne, P. Sejersens, til Stockholm for at søge råd og vejledning hos Rosenius og for at forhandle om oversættelsesretten til hans skrifter. Rosenius gav dem det råd at vende tilbage til folkekirken og fortsætte med at forkynde evangeliet, så længe de kunne få lov til det.

I Ems skrev Trandberg et *»Åbent sendebrev til udgiveren af Budskab fra Naadens Rige«*, hvori han giver udtryk for sit syn på sig selv og sit forhold til Møller.

På hjemvejen lagde Trandbergs vejen om ad Ryslinge, og Birkedal fulgte med til Bornholm for at bistå Trandberg i det opgør, som nu, da Trandberg var svinget over i den grundtvigske lejr, nødvendigvis måtte komme.

Møller og de øvrige prædikanter og ældste blev indkaldt til et møde i Rønne, men forhandlingerne førte ikke til noget, og mødet sluttede med, at Trandberg *»ægget dertil af Birkedal og sin hustru«*, siger Karl M. Kofod, afskedigede Møller som prædikant i frimenigheden.

Møller fortsatte dog at forkynde evangeliet, der hvor man sendte bud efter ham.

Trandberg indkaldte nu til et møde i Almindingen, hvor Birkedal først talte, og Trandberg derefter gjorde rede for, hvorfor han i sin tid var trådt ud af folkekirken. Det var, hævdede han, sket i overensstemmelse med Guds vilje, men nu så han det som Guds vilje, at han sammen med sin menighed skulle vende tilbage til folkekirken og stå i samme forhold til den, som Birkedal og hans menighed gjorde.

Trandbergs kovending vakte selvsagt forbløffelse og modstand hos størstedelen af hans frimenighed.

Hele affæren viser os Trandberg som en svag karakter med en noget forvirret tankegang. Under påvirkning fra Birkedal havde han forladt sin tidligere forkyndelse for i fremtiden at forkynde en udpræget grundtvigsk sakramentalisme, og han havde vel tænkt sig, at han ved sin »syndsbekendelse« kunne vinde de kirkelige myndigheders tilgivelse for det tidligere brud med kirken, men da han fortsatte sine angreb på præstekollegerne, nåede han ikke andet, end at hans gamle venner i stort tal vendte sig fra ham.

Bedehuset i Rønne ejedes af en privatmand, og han lukkede det nu for Trandberg, der svarede med at give ordre til, at alle de øvrige bedehuse skulle lukkes for Møller. Det skete dog ikke, fordi de fleste af frimenighedsmedlemmerne og lægprædikanterne stod på Møllers side. Trandberg greb da til den udvej at ophæve frimenigheden.

Efter nytår 1868 indbød Trandberg så til dannelse af en ny, grundtvigsk præget frimenighed. Kun ca. en tredjedel af den gamle frimenigheds medlemmer fulgte Trandberg, og deres tal mindskedes år for år, indtil der til sidst kun var omkring 200 spredt ud over hele øen.

Trandberg søgte nu om anerkendelse som valgmenighedspræst, men der skulle gå næsten 5 år med mange ydmygelser, før han opnåede anerkendelsen.

Da Møller og hans venner nu var udstødt af Trandbergs frimenighed, besluttede de at genindmelde sig i folkekirken og i stedet danne en missionsforening.

Ved et møde i Aaker den 1. marts 1868 besluttede man at danne »*Bornholms forening til evangeliets fremme*«.

Der blev valgt en foreløbig bestyrelse og indkaldt til stiftende møde i Almindingen søndag den 14. juni.

Her samledes mange mennesker, og man vedtog love for den nye forening, medens valg af den blivende bestyrelse blev udskudt til foreningens første årsmøde, der fandt sted i Almindingen i juli 1869.

Samme år blev bornholmsforeningen sluttet sammen med de to foreninger i København og på Nordsjælland og navnet forandret til »*Luthersk Missionsforening til Evangeliets fremme i Danmark*«, der indtil 1962 var foreningens officielle navn, men i daglig tale forkortes til Luthersk Missionsforening.

Chr. Møller